

# BAHTİYAR VAHABZADE'NİN ANA DİLİ UĞRUNDA VERDİĞİ MÜCADELE

**Dr. Erdal KARAMAN**

Qafqaz Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Baku /AZERBAYCAN

[erdalkaraman@yahoo.com](mailto:erdalkaraman@yahoo.com)

## ÖZET

Rusların, Azerbaycan'ı işgal etmesiyle birlikte her alanda çeşitli değişikliklere gidilir. Bu alanlardan birisi de dildir. Bu tanhten itibaren Azerbaycan Türkçesi ikinci planda kalır. Rusça'nın ön planda tutulduğu bu dönemde, aydınların ana dilin önemini vurgulayan çeşitli çalışmalarla halkı bilinçlendirdiklerini görüyoruz. Bu aydınlardan birisi de şairleriyle bir ömür boyu ana dilinin gerekliliğini vurgulayan Bahtiyar Vahabzade'dir. Vahabzade'nin, Sovyetler Birliği döneminde, kendine has bir üslupla, milletin geleceği ve devamı için ana dilinin önemini ve gerekliliğini vurguladığını, bu alanda kalemiyle mücadele ettiğini görmekteyiz. Çalışmamızda, şairin, bütün baskılara rağmen, bu uğurda vermiş olduğu mücadeleyi ele aldık.

**Anahtar Kelimeler:** Bahtiyar Vahabzade, ana dil şiir, mücadele

## STRUGGLE OF BAHTİYAR VAHABZADE FOR THE MOTHER TONGUE

### ABSTRACT

With the invasion of Azerbaijan by the Russians. the Azerbaijan language suffered many changes. After the invasion. the Russian language took first place in Azerbaijan society. the Azerbaijan Turkish language was of secondary importance. During this period. intellectuals produced some works on the importance of the mother tongue. One of the intellectuals Bahtiyar Vahabzade wrote poems on the importance of the mother tongue. During the Soviet Period Vahabzade in his own style struggled for mother tongue supremacy. in this article, his struggle is studied.

**Key Words:** Bahtiyar Vahabzade, mother tongue, poera struggle

Ruslar. XIX. yüzyılın başlarından itibaren Kafkasya ve Azerbaycan'ı işgal etmeye başladılar. Azerbaycan'a Rusların girmesiyle cemiyet hayatı, yönetim şekli değişmekle kalmaz, bunlarla birlikte, yöneticiler de değişir. Bu tarihten itibaren Azerbaycan Türkleri her alanda geri planda tutulurlar.

Rusların, Azerbaycan'da ve Kafkaslarda hakimiyet kurmaya başladığı bir dönemde, 1925'te, dünyaya gelen Bahtiyar Vahabzade çocuk yaşlarında ülkesindeki bazı olaylara şahit olur. Vahabzade'nin düşüncelerinin şekillenmesinde önemli yer tutan olayları kendisiyle görüştüğümüz zaman şöyle anlatmaktadır:

"Beş yaşlarında idim. Doğduğum şehirde, Şeki'de, Göynüklü Molla Mustafa'nın ve Behram Bey'in rehberliğinde isyan çıkardılar. Ayaklanan halk şehrin idaresini ele geçirdi. Bakü'den gelen Rus ordusu ayaklanmayı zor bastırdı. Bu ayaklanmada halkın büyük bir kısmı öldürüldü, bir kısmı da dağlara çekildi. ŞekFdeki isyan bastırıldıktan sonra dağlara çıkan insanlarla savaşılmaya başladılar. Bu mücadele uzun süre devam etti. Bu savaşta büyük kahramanlıklar gösteren Kaçak Abbas'ı Ruslar öldürdüler. Naaşım bizim evin yanından sürüyerek götürdüler. Herkese adeta "İsyan ederseniz size de bunu yaparız." der gibi onu şehirde sokak sokak gezdirdiler. Hayatımda gördüğüm ilk ölü odur. Buna dayanamadım. Dedemin de dayanamayıp ağladığını gördüm. Ninemin ve anamın dizlerini döve döve ağladıklarına şahit oldum. Dedemin yakınları da bu isyanda kurban gittiler. Bu olaylardan sonra ailem birkaç yıl yas tuttu. Dört yıl sonra da Bakü'ye göç ettik. Böylece küçük yaşlarımda Sovyet rejiminin gerçek yüzünü kendi gözlerimle gördüm Bu zulümler körpe beyinlere nakş oldu. Rejime karşı nefret tohumları böylece serpilmiş oldu. Gün geçtikçe mevcut düzene olan nefretim arttı. Kalemimle rejime karşı olan düşüncelerimi ifade etmeye başladım."

Azerbaycan'da sözü edilen isyanlar bastırıldıktan sonra sosyal alanlarda değişikliklere gidilmeye başlanır. Azerbaycan okullarında çeşitli milletler arasında yakınlığı sağlamak, Sovyetler Birliğindeki dostluğu sağlamlaştırmak amacıyla bu milletlerin Rus ve dünya kültür zenginliklerine katılması bakımından en kudretli araç olan Rus dili öğretimini iyileştirmeye gidilir.<sup>1</sup> Politika ve sosyal alanlarda yapılan değişikliklerin yanında edebi düşüncede de değişikliklerin yapıldığı görülür.<sup>2</sup>

Bu gelişmelerden sonra Vahabzade de diğer aydınlar gibi düşüncelerini serbestçe ifade edemez. Bütün yazarlar resmi ideolojiye uygun olarak yazmak zorundadırlar. Buna "Sosyalist realizmi" adı verilir. Cemiyete "inkılapçı" gözüyle bakılmaya başlanır, sosyal olaylar, insan ilişkileri, sınıflar arasındaki çatışma fikrine uygun olarak açıklanır. Yeni bir cemiyet kurulmaktadır. Bu toplumun yeni bir edebiyata ihtiyacı vardır. Böylece eski dünya görüşüne, hayat tarzına ve buna bağlı olarak da eski edebiyata karşı şiddetli bir hücum başlatılır. Tabii ki eskiyi temsil eden cemiyetin kendisidir. Eski ile yeni arasındaki diyalektik mücadeleyi tamamıyla Bolşevik yazarlar yürütür. Halkın yararına iddiasıyla başlatılan hücum, ferdin ve dolayısıyla

<sup>1</sup> Mehmet Saray, Gaspırah İsmail Bey'den Atatürk'e Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliği, İstanbul 1993, s. 106.

<sup>2</sup> İslam Ansiklopedisi, c.4, s.321.

insanın inkarına kadar varır. Cahil din adamları, zalim beyler, eski yöneticiler, hurafelere inanan insanlar, zengin kimseler, burjuvalar, anti sosyalist ve komünistler, eski hayatın tipik temsilcileri olarak canlandırılır. Bunların karşısında idealist komünistler, inkılapçılar, işçiler, öğretmenler, kadın haklarını ve kadın hürriyetlerini temsil eden genç kızlar, kadınlar adeta insan üstü özellikleri ve gayretleriyle ön plana çıkarılır. Böylece eski yeni kavgası sonucunda eserler, eserlerin kahramanları birbirine benzemeye başlar. Bu tarihten itibaren milli edebiyat ve ana dil yerine Lenin'in dili, komünist dünyanın dili olan Rusça ön plana çıkarılmaya başlanır. Rus edebiyatı da "emekçinin, işçinin, inkılabın edebiyatı" olarak yükseltilir. Azeri edebiyatının vazifesi ise büyük kardeş Rusların edebiyatını örnek almaktır.<sup>3</sup>

Bunlara rağmen Türkler arasındaki milli duygunun yok olmasına engel olamazlar. Rejime karşı çıkan bir çok ilim adamı, gazeteci, öğretmen, yazar, şair acımasızca yok edilir. Vahabzade, çocukluk döneminde cereyan eden olaylardan çok etkilenir. Gençlik dönemlerinde yazmış olduğu bir çok şiiri saklar, rejime rağmen bastıramaz.

Vahabzade'nin, özellikle II. Dünya savaşından sonraki ilk on yıl ve onu takip eden senelerde Azerbaycan Türk toplumunun bir tercümanı haline geldiği görülür. Vahabzade sadece idari sistemdeki çarpıklıkları, tarım ve sanayi alanındaki aksaklıkları değil; aynı zamanda milli, manevi konuları, insani meseleleri ele alma hususunda da oldukça başarılı eserler vermiştir.<sup>4</sup>

Vahabzade'nin bir ömür boyu vermiş olduğu mücadelede, azatlıkla eşdeğer tuttuğu ana dil büyük önem arz etmektedir. Yazmış olduğu makalelerde ve şiirlerde bu husustaki hassasiyetini görmek mümkündür. Ona göre ana dilini bilmeyen bir insanın o millete ait olduğunu iddia etmeye hakkı yoktur. Dilini bilmeyen milli düşünce ve vatanperverlik bakımından onursuz olur. Onlar için vatan mefhumu şahsi ev, millet düşüncesi de yakın akraba anlamına gelmektedir. Ana dilim bilmeyen bireyler milletin ruhuna, maneviyatına ve tarih şuuruna biganedir ve o milletin evladı değildir.<sup>5</sup> Bir şiirinde Ana diliyle ilgili düşüncelerini şu mısralarla dile getirir:

Ey vatan güzeli, gel öpem senin  
Vatan dili diyen dudaklarından.  
Hak sözün kalbimi titretti benim  
Bu vatan toprağı koy olsun kanım,  
Vatanda yaşayıp onun diline,  
Ruhuna, zevkine, ana vatana,

<sup>3</sup> Yavuz Akpınar, **Türk Dünyası El Kitabı**, Ankara 1992 c. 3. s. 652.

<sup>4</sup> Nevzat Özkan, **Türk Dünyası Nüfus, Sosyal Yapı, Dil, Edebiyat**, Kayseri 1997. s. 221

<sup>5</sup> Bahtiyar Vahabzade, **İstiklal**, Bakı 1999, s.15.

Hor bakan şerefsiz vatansızlara!

Vahabzade'nin 1954'te yazmış olduğu "Ana dili" şiirini o dönemdeki baskılara rağmen yayınlaması mümkün değildir. Vahabzade'nin saygı duyduğu şairlerden Samet Vurgunun aracılığıyla, Lenin'in "Biz kendi dilimizi ve vatanımızı severiz." sözüne istinaden bastırır. <sup>6</sup>Şair böylece mevcut yönetimden tepki almaktan kurtulur. Ana dili şiirinde Vahabzade duygularını:

Ana dilim, sendedir halkın akli hikmeti  
Arap oğlu Mecnun'un derdi sende dil açmış.  
Yüreklere yol açan Fuzuli'nin sanatı,  
Ey dilim kudretinle dünyalara yol açmış.  
Sende benim halkımın kahramanlıkları dolu.  
Tarihi varaklanır,  
Sende nice bin yıllık benim medeniyetim.  
Şan şöhretim saklanır  
Benim adım sanımsın  
Namusum vicdanımsın!

mısralarıyla anlatır.

Vahabzade, yönetimden tepki almamak için eserlerini farklı metotlarla kaleme almaktadır. Yurtdışı gezileri şairin düşüncelerini anlatmada çıkış yolu olur. Gezdiği ülkelerde gördüklerini eserlerinde dile getiren şair. aslında kendi ülkesini anlatmaktadır. Yabancı ülkeleri anlatan şair savunmasını kolayca yapar. "Latin dili" şiirinde milleti yaşarken dili ölü olan milletlere dikkat çeken Vahabzade, Latin halkının öldüğünü, oysa dilinin hala yaşadığını dile getirirken bazı milletlerin yaşadığını, fakat dilinin öldüğünü şöyle anlatır:

Sen derde bak, vatan da var, millet de var.  
Ancak onun dili yoktur.  
Öyle bil ki ayna gibi.  
Şimdi söyle hangi dile ölü diyek?  
Vatan varken, millet varken,  
Küçük yoksul komalarda  
Tutsak olan bir dile mi?  
Yoksa uzun asırlardan geçip gelen  
Halkı ölen  
Özü kalan  
Bir dile mi?

Ona göre bir milletin varlığı ve bekası dille mümkündür. Dil yoksa millet de yoktur. Şair, Sovyetler döneminde ana dilinin durumunu "Merziye"

---

<sup>6</sup> Vahabzade, a.g.e.. s.51.

\* kalanmak: yakıl-, tutuştur-

şiiirinde Şu mısralarla dile getirir:

Ey bu günü dilim dilim  
Parçalanan Ana dilim  
Sinesinde od kalanan\* ana dilim  
Kapıların arkasında  
Boynu bükük kalan dilim.  
Var iken yok olan dilim  
Ayaklarda kilim dilim  
Savaşlarda bir kahraman,  
Barışlarda halim dilim.

Vahabzade, 1959 yılında yazdığı "Gülistan" Őiirinden dolayı sorguya çekilir. Üniversitedeki görevinden uzaklaştırılır, kitabı toplatılır.<sup>7</sup> Şair, bu dönemde çok zor günler geçirir. Halk, kendisine gizli gizli yardım eder. Bu olaydan sonra Şair daha ihtiyatlı olmak zorunda kalır. Őiirleri merccek altındadır. Sık sık sorgulanır, ifadesi alınır.

Azerbaycan'da Rus dilinde eğitim ğretim faaliyetlerini yürüten Rus sektörü olarak nitelendirilen orta dereceli okulların yanında, Azerbaycan Türkçesi'yle eğitim veren ve Azerbaycan sektörü olarak adlandırılan okullar da bulunmaktadır. Vahabzade yabancı dilin öğrenilmesi gerektiğini vurgularken, halkın ana dilinde faaliyet gösteren okullara çocuklarını vermelerini ister.

"Riyakar' Şiirinde ocuğunu Rus dilinde eğitim ğretim faaliyetlerini yürüten okula kaydettiren bir ğretmene Şöyle seslenir:

Beni evladıma ana dilinde  
Ders veren muallime bak  
Vatan diyen öz evladını,  
Ecnebi dilinde okutur ancak.  
zgeye dilim öğren diyorsun.  
znse bu dili beğenmiyorsun.

Her milletin ana dili o milletin varlığının teminatıdır. Dilsiz bir millet yoktur. Şair, 1980'li yıllarda Güney Azerbaycan'dan Farsça yazılmış bir mektup alır. Mektupta: "Sizdenim, yanı Azerbaycan Trkym, ama ana dilimi bilmiyorum. Dilimi öğrenmek için bana bir kitap gönderin." der.

Bu mektubu alan Vahabzade, soydaşının ana dilini bilmemesine çok üzülür. "Ne ondansın, ne bundan" başlıklı Şiirini yazar. Şair, Güney Azerbaycanlı Türk'e Şiirinde:

Sehvini anlayanı düz olmazdı kınamak.  
Günahı azaltır, günahını anlamak.  
Bu yaradır.  
Bu yerde yarılanır bu yara.

<sup>7</sup> Bahtiyar Vahabzade **Tavşana Kaç, Taziya Tut.** Ankara 1990. s.23.

Ne deyek ne ad vererek.  
mısralarıyla cevap verirken, ana dilini bilmeyenleri de şu mısralarıyla eleştirir:

Anan bunu etmedi,  
O sana öğretmedi.  
Anasının dilini.  
Anan sana öğretti ağasının dilini.  
Öz doğma evladına doğma ana dilini  
Öğretmeyen analar,  
Bes ana adlanmaya sızın hakkınız var mı?  
Dilinizi kınarken,  
Özünüzü kınadınız.  
Ancak bu alçaklığı yücelik sandınız.  
Ey kökünden ayrılıp öz özünden kaçanlar.  
Emin olun sizi de bir gün kınayacaklar

Ana dilini bilmeyenlere bir çok eserinde seslenen şair bir makalesinde yaşamış olduğu bir olayı şöyle anlatır: Azerbaycan'da önemli makamlarda bulunan birçok aydın ana dilini bilmemektedir. Ben bu yakınlarda Baku Belediye Encümeni Başkanıyla görüştim. Benimle bir iki kelime bile ana dilinde konuşmadı. Halbuki anayasaya göre cumhuriyetin resmi dili Azerbaycan Türkçesi'dir. Ana dilini bilmemesi o kendisinin meselesidir. Fakat, resmi dil olarak ana dil kabul edilmişse, devletin önemli bir makamında bulunan birisinin resmi dili bilmemesi neyle izah edilebilir?"<sup>8</sup>

Şair, bir doktordan mektup alır. Doktor, çocuklarını Rus okuluna verdiğini, fakat böyle yapmakla meslektaşları tarafından kınandığını, yanlış bir iş yaptığı hususunda dostlarının kendisini uyardıklarını yazar. Vahabzade'ye, "Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz?" diye sorar. Vahabzade kendisine: "Siz en adi hakikatin ne olduğunu bilir misiniz? Ana dili zamana göre seçilmemeli ve sevilmemeli. Vatani da güzel ve rahat olduğu için sevmezler vatan olduğu için severler."<sup>9</sup> şeklinde mektuba cevap verir.

Sovyetler döneminde ana dil daima problem olmuş, ana dil talep olmadığı için yükselmemiştir. Acıklı olan şudur ki bazı veliler kendi dillerini Rus okullarındaki tedris planından bile çıkarılmasını istemişlerdir.<sup>10</sup>

Vahabzade, ana dili hususunda yapılan yanlışlıklara hiçbir zaman göz yummaz. 1989-1990 eğitim öğretim planı ilan edildiğinde müfredatta Azerbaycan Türkçesi'ne göre Rusça derslerinin kredisi daha fazladır. Vahabzade bu durumdan rahatsız olur. Şikayetini Milli Eğitim Bakanlığı'na bir mektupla bildirir.

Vahabzade mektubunda, Azerbaycan dilinde eğitim öğretim

<sup>8</sup> Bahtiyar Vahabzade. *Ömürden Sayfalar*. İstanbul 2000. s. 133.

<sup>9</sup> Nizami Caferov, Bahtiyar Vahabzade, Bakı 1996, s.77.

<sup>10</sup> Hüsniye Zal Mayadağh, *Bahtiyar Vahabzade'nin Hayatı ve Eserleri*, Ankara 1998, s. 163.

faaliyetlerini yürüten okullarda, Azerbaycan Türkçesi'nin ikinci dil olarak okutulması, diğer taraftan Rusça'ya Azerbaycan dilinden daha çok kredi ayrılması, öğrenim dili Azerbaycan Türkçesi'nde olan okullarda Rusça'ya birinci sınıftan başladığı halde. Rus dilinde eğitim öğretim yapan okullarda Azerbaycan Türkçesi'ne üçüncü sınıflarda başlatılmasının kabul edilemeyeceğini vurgulayan Vahabzade bu müfredatın halkın fikirlerine ters düştüğünü bunun kabul edilemeyeceğini ifade eder.

Vahabzade'nin bu mektubu tesirim gösterir. Ders saatleri Rusça'yla eşit hale getirilir<sup>11</sup>

Ana dilinin layık olduğu yeri bulması için mücadele eden Vahabzade, kelimelerin de yerli yerince kullanılması taraftarıdır. Bazı kelimelerin asıl anlamlarından çıkartılıp kötü fiilleri karşılayacak şekilde kullanılmasına razı olmaz. Rüşvet kelimesinin yerine "hürmet" kelimesinin kullanılmasını, yapılan cürümün sanki meşru bir fiilmiş gibi gösterilmesine karşı çıkarken, bu kötü fiilin olumsuz yönünü sanki kelimenin taşıdığı güzel anlamla hafifletilmeye çalışılmasını, saygı ve tazim anlamına gelen bir kelimeyle anlatılmasını şöyle eleştirir:

Hürmet hürmetini yitirdi bugün  
Eğrilik düzlüğün oldu gölgesi.  
Hürmet, hürmete bak!  
Bu güzel sözün  
Gizlendi ardında "rüşvet" kelimesi.  
Hürmet! Alçaklığın öz sesidir bu.  
Hırsızın mabede girmesidir bu.  
Çirkinin yüzüne çekilir kalay.  
Güzellik tahtında eğleşir bugün.

Vahabzade'nin, ana dili üzerine yazdığı eserlerinde, yarım asrı geçen bı mücadelenin seyrini görmek mümkündür. Bu mücadele tehlikeli olduğu kada heyecanlı, heyecanlı olduğu kadar onurlu bir baş kaldırıştır. Şairin, b mücadelede ölümle burun buruna geldiğini, ölümün soğuk nefesim adet teneffüs ettiği hissedilmektedir. Vahabzade, vermiş olduğu haklı mücadelemi sonuçlarını görme bahtiyarlığını yaşamaktadır.

---

<sup>11</sup> Nizami Caferov. a.g.e.. s.70.